

Idänkaupasta Venäjän kauppaan

Suomen ulkomaankaupan kehittyminen 1990–1994

Marjanah Sadiq

014098150

University of Helsinki

Suomen ja Pohjoismaiden historia

VIExpert-maisterikoulu

Tiivistelmä

Tiedekunta: Humanististen tieteiden tiedekunta

Koulutusohjelma: Historian maisteriohjelma

Opintosuunta: Historia

Tekijä: Marjanah Sadiq

Työn nimi: Idänkaupasta Venäjän kauppaan Suomen ulkomaankaupan kehittyminen 1990–1994

Työn laji: tutkielma

Kuukausi ja vuosi: toukokuu 2021

Sivumäärä: 38

Avainsanat: Idänkauppa, Venäjä, Neuvostoliitto, Kansainvälinenkauppa

Säilytyspaikka: Helsingin yliopisto

Muita tietoja: VIExpert-maasterikoulu

Tiivistelmä:

Tutkielmassa käyn läpi tilannetta jossa Suomen ja Venäjän neuvostotasavallan (vuoden 1991 joulukuusta Venäjä) välinen kaupankäynti muotoutui vuosien 1990–1992 välillä ja sen jälkeen. Päättäen tarkastelujakson vuoteen 1994. Sivuan myös tilannetta kansainvälisten sopimusten pohjalta. Argumentoin, että idänkaupan loppuminen tuli yllätyksenä Suomen poliittiselle johdolle ja liiketoiminnan edustajille. Lisäksi tuon esiin kaupan notkahduksen olleen lyhytaikainen.

Tuon esille metsäteollisuuden näkökulmasta miten kauppaneuvottelut edistyivät ja miten niiden nähtiin toteutuvan liiketoiminnan näkökulmasta. Minua kiinnostaa mitä tapahtui siirtymän aikana? Tutkielmassa keskityn siirtymään Idänkaupasta Venäjän kauppaan.

Tutkimuskysymyksenä minulla on miten muutokset koettiin kaupankäynnin jatkuvuuden suomalaisten toimijoiden näkökulmasta? Avaan tutkielmassa vientiyrityksen näkökulmaa. Pysin yhdistämään Venäjän sekavan 1990-luvun alun tilanteen heijastumisen ulkomaankaupan muotoutumisen tarkasteluajankohtana.

Tärkeimpiä lähteitä minulla ovat Elinkeinonkeskusarkiston Suomen Metsätalouden Keskusliiton vuosikertomukset.

Idänkauppa loppui clearing-kaupan mukana, mutta kaupankäynti Venäjän kanssa ei loppunut.

Akronyymit	3
1. Johdanto	4
1.1 Tutkimusongelma	4
1.2 Lähdemateriaalin kuvaus ja tutkielman rakenne	7
1.3 Kansainvälisen kaupan sopimuksellinen tausta	9
2. Venäjän Federaation kehitys markkinataloudeksi	12
2.1 Tausta: Suomen Venäjän kauppa vuonna 1990	12
2.2 Venäjän lainsäädännöllinen ja ulkomaankaupan tilanne vuoden 1991 jälkeen	16
3. Suomen Metsäteollisuusliiton keskusjärjestö	21
3.1. Idänkaupasta Venäjänkauppaan	21
3.2 Viimeiset hetket runkosopimukselle	26
3.3 Suomen ja Neuvostoliiton runkosopimuksen jälkeinen aika	29
4. Johtopäätökset	33
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus:	35
ALKUPERÄISLÄHTEET	35
ARKISTOLÄHTEET	35
TIEDONANNOT	35
AIKALAISJULKAISUT	35
TUTKIMUSKIRJALLISUUS	36
MUUT LÄHTEET	37

Akronyymit

GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GATS	General Agreement on Trade in Services
PCA	Partnership and Cooperation Agreement
MFN	Most Favoured Nation
WTO	World Trade Organisation
Anti-dumping	Viennissä myydään tuotteet alle markkina- ja tuotantohinnan: Vastatariffit.
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
SEV	Keskinäisen taloudellisen avun neuvosto
TVPK	Tavaravaihtopöytäkirja
EES	Eurooppalainen talousalue
EFTA	European Free Trade Association
COCOM	Coordinating Committee for Multilateral Export Controls
IVY	Itsenäisten valtioiden yhteisö

1. Johdanto

1.1 Tutkimusongelma

Venäjän kaupankäynnin sopimustilanne oli kaoottinen vuoden 1990 ja 1994 välillä. Tuolloin Venäjän taloudellinen tilanne sekä kauppasopimukset olivat väliaikaisia ratkaisuja ja valtion ohjaaminen markkinatalouteen oli tärkein tavoite¹. Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli pitkään ollut viisivuotisia kauppasopimuksia, joiden puitteissa harjoitettiin Clearing-kauppaa valtioiden välillä. Suomen puolelta päävastuu runkosopimusten sopimisesta oli ulkoministeriöllä, tuonnista taas vastasi kauppa- ja teollisuusministeriö. Suomessa Idänkauppa oli ollut jo pitkään pienen piirin toimintaa.² Näitä sopimuksia täydennettiin vuosittain tavaravaihtopöytäkirjoissa (TVPK).³ Yrityksillä oli kaksisuuntainen tehtävä liittyen Idänkauppaan. Toisaalta he vaikuttivat Suomen päässä, saadakseen haluamansa tuotteet kiintiöön. Toisaalta Venäjän suunnalla he pyrkivät löytämään ostajan tavaroille valmiiksi. Siten henkilökohtaiset verkostot olivat tärkeitä.⁴

1980-lukua oli leimannut talouden liberalisoituminen, joka näkyi myös Suomessa likviditeetin pankkilainojen lisääntymisenä.⁵ Tutkielmassani viittaen EY:n päätöksiin ja sopimuksiin. Nämä näkyivät Metsäteollisuuden vuosikertomuksissa, jossa sillä oli EY:llä oli oma osuutensa joka vuosi. Esimerkiksi vuoden 1989 kertomuksessa käsiteltiin tulliliiton muodostumisen osa-alueita ja miten lähdettiin kehittämään EES (eurooppalainen talousalue). Sisältäen yhteiset päätöksenteko ja hallintoelimet. Lopulta joulukuun EY:n ja EFTA:n ministerikokous päätyi EES:n luomisen puolelle. Sen jälkeen kaksivaiheiset EES-neuvottelut alkoivat vuoden 1990 alussa. Neuvottelut oli tarkoitus saada loppuun saman vuoden sisällä ja EES sopimus voimaan vuoden 1993 alussa. Metsäteollisuudelle tärkeitä kysymyksiä oli erilaiset integraatioon liittyvät kysymykset, joita varten perustettiin työryhmä. Lisäksi Metsäteollisuuden keskusliitto nosti esille kilpailusääntökysymykset ja kannanotot ulkomaalaisomistuskysymykseen.⁶ Toinen merkittävä muutos näkyi Metsäteollisuuden Keskusliiton vuoden 1991 kertomuksessa, jossa

¹ Uuden Venäjän Federaation lainsäädäntö jäi kansainvälisten kauppasopimusten jalkoihin, koska kansainvälisen kaupan avaaminen oli erittäin tärkeää Venäjälle.

² Matala 2011, 36.

³ Matala 2011, 34-35

⁴ Matala 2011, 37.

⁵ Matala 2011, 45.

⁶ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1989, 12–13.

mainitaan loppuvuodesta ETA⁷-sopimuksen alkoi näyttämään epävarmemmalta oli teollisuuden piirissä alettu vaatimaan EY-jäsenyyttä. Siihen myös metsäteollisuus yhtyi. He kokivat jäsenyyden takaavan Suomen yrityskehitykselle tasavertaisen kilpailu- ja vaikutusmahdollisuuden integraatiokehityksessä.⁸ Nämä tapahtumat itsestään minusta kuvaavat vauhdikasta muutosta vuosien 1990 ja 1992 välillä. Lisäksi sitä miten muutokset ajoittuvat yhtäaikaaisesti ja vaikuttavat osin toisiinsa.

Tutkimuksessa käyn läpi tilannetta jossa Suomen ja Venäjän neuvostotasavallan (vuoden 1991 joulukuusta Venäjä) välinen kaupankäynti muotoutui vuosien 1990–1992 välillä ja sen jälkeen. Päätän tarkastelujakson vuoteen 1994. Sivuan myös tilannetta kansainvälisten sopimusten pohjalta, joita länsivallat pyrkivät tarjoamaan entisille neuvostotasavalloille ja niistä erityisesti Venäjälle. Tuon esille metsäteollisuuden näkökulmasta miten neuvottelut edistyivät ja miten niiden nähtiin toteutuvan viennin ja tuonnin näkökulmasta. Neuvostoliiton, sekä Venäjän kanssa käydystä kaupasta on tehnyt tutkimusta muun muassa Pekka Sutela ja Saara Matala. Minua kiinnostaa mitä tapahtui siirtymän aikana. Siitä on mielestäni hyvin vähän jos ollenkaan tutkimusta⁹. Siksi tässä tutkielmassa keskityn siirtymään Idänkaupasta Venäjän kauppaan.

Venäjän Federaation alkutaipaleella kaupankäyntiin vaikuttivat niin kansainväliset sopimukset kuin paikallinen lainsäädäntö ja sen toimivuudet erityisesti metsäteollisuuden näkökulmasta. En siis niinkään lähesty asiaa kauppapoliittisesta näkökulmasta vaan niistä puitteista, joissa kauppaa käytiin ja miten se vaikutti kaupankäynnin sujumuuteen. Merkittäviä vuosia Venäjän ja ulkomaankaupan kannalta ovat vuosi 1991, jolloin jatkettiin Neuvostoliiton ja Euroopan yhteisön (EY) välillä jo vuonna 1989 voimaan astunut kauppa- ja yhteistyösopimusta, sekä vuosi 1993, jolloin lakkautettiin korkean teknologian vientiä sosialistisiin maihin valvonut ja rajoittanut COCOM-järjestö.¹⁰ Näiden vuoksi olen rajannut tutkielman vuosien 1990 ja 1994 välille. Tarkastelen Neuvostoliiton ja myöhemmin Venäjän kauppaan erityisesti osallistuneiden tahojen kautta heidän tuottamiaan raportteja ja lausuntoja kaupankäynnin ja lainsäädännön

⁷ Euroopan talousalue

⁸ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1991, 26.

⁹ Ks myös Matala 2011, 20.

¹⁰ Rautava 1994, 6.

kehittämisestä Venäjällä. Miten suomalaisten toimijoiden näkökulmasta kaupankäynnin jatkuvuus koettiin siirryttäessä idänkaupasta Venäjän kauppaan?

1.2 Lähdemateriaalin kuvaus ja tutkielman rakenne

Primäärilähteenä käytän Tilastokeskuksen julkaisuja, kuten IBS¹¹-raporttisarjaa, joka avaa markkinoiden ja elinolojen kehitystä Suomessa niin kuntien kuin valtion tasolla, sekä Euroopassa yleensä. Lisäksi aiheeseen liittyen käyn läpi Bofitin¹² Suomen Pankin Idäntalouksien yksikkö tuottamia julkaisuja. Näiden lähdekokonaisuuksien pohjalta lähdin analysoimaan vuosien tapahtumia Suomen näkökulmasta.

Lisäksi olen käyttänyt mm. Urpo Kivikarin kirjaa Hansan perilliset Itämeren talousalue tukemaan Tilastokeskuksen raporttien sisältöä ja avaamaan SEV-maiden muutosta Neuvostoliiton romahduksen aikoihin.

Anders Åslundin kirjat ovat kiinnostavia siltä kannalta, että hän toimi 1990-luvun alkuvuosina aina 1994 asti Venäjän uuden hallinnon asiantuntijana makrotalouden osastolla talous- ja elinkeinoministeriöissä. Pekka Sutela puolestaan on toiminut mm. Suomen pankin idäntalouksien yksikön johtajana 1990-luvulla, sekä sitä aiemmin toiminut asiantuntijatehtävissä Neuvostoliiton talouden ja sen jälkeen Venäjän talouden alalla. Suomen Pankin Idäntalouksien yksiköllä oli 1990-luvun vaihteessa selkeästi kaupankäynnin keskiössä, vaikka niillä ei ollut selkeää poliittista toimivaltaa, toimivat tutkijat valmistelemissä töissään.¹³ Molemmilta olen löytänyt sekä aikalaislähteaineistoa että myöhempää tutkimusta, joita hyödynnän tutkielmassani. Saara Matalan Pro gradu -tutkielma selvitti Idänkaupan loppumisen tapahtumia ja miten Suomessa ei uskottu millään sen loppuvan.

Lähteeni luoma näkökulma on siis lähinnä sopimuksien valmistelevien osapuolten toimintaa kommentoivia ja analysoivia kannanottoja, joilla luon kuvaa miten ulkomaankaupan yritykset ja sen sidosryhmät näkivät kaupankäynnin kehittyvän valmistelujen, neuvotteluiden ja sopimusten edetessä. Rajauksella pyrin tuomaan esiin kaupankäynnin toteutumisen sopimusten neuvottelun aikana. Olisin halunnut laajentaa tutkimusta myös venäläisiin lähteisiin ja mahdollisiin lehtiartikkeleihin, mutta koin järkeväksi rajata lähteitä suomalaiseen näkökulmaan tässä vaiheessa tutkimusta.

¹¹ International Business Statistics, Tilastokeskus

¹² The Bank of Finland Institute for Emerging Economies

¹³ Matala 2011, 36–37.

Ensimmäisen luvun toisessa kappaleessa avaan GATT:in ja GATS:n merkitystä kansainvälisessä kauppassa ja miten ne ovat yhteydessä erinäisiin bilateraalisiin kauppasopimuksiin.

Toisessa luvussa analysoin Venäjän lainsäädännöllistä, poliittista sekä kaupan tilannetta 1990–1991 vaihteessa ja sitä miten Neuvostoliiton hajoaminen osin yllätti viennin parissa toimineet organisaatiot. Jatkan tarkastelua Tilastokeskuksen julkaisujen kautta Suomen ulkomaankaupan tilanteen kehittymistä ensin Venäjän neuvostotasavallan ja myöhemmin Venäjän kanssa. Tarkasteltavan jakson puolivälissä alkoi vuonna 1993 perustetun Euroopan unionin (EU) toiminta vaikuttamaan vahvemmin Suomen päätöksiin. Lisäksi käyn läpi hieman Washingtonin konsensusta ja Maailmanpankin ja IMF:n osuutta Venäjän ulkomaankaupan kehitykseen ja markkinoihin, minkä jälkeen analysoin Venäjän kaupan kehitystä vuosien 1991–1994 välillä. Lisäksi osin tuon tarvittaessa esille vuosien 1989 ja 1990 ajanjakson tapahtumien ja päätösten vaikutusta tuleviin vuosiin.

Kolmannessa luvussa käsittelen Suomen Metsäteollisuuden keskusliiton vuosikertomusten sisältöä liittyen Idänkaupan muuttumisesta Venäjän kaupaksi. Metsäteollisuuden keskusliitto otti aktiivisesti kantaa kaupan kehittymiseen ja sitä kautta sain yhden elinkeinon näkökulman tapahtuneisiin muutoksiin.

1.3 Kansainvälisen kaupan sopimuksellinen tausta

1990-luvun vaihteen kauppaa käytiin pääsääntöisesti GATT:n ja GATS:n¹⁴ puitesopimusten pohjalta. Myöhemmin perustettiin Maailmankauppajärjestö WTO 1995 jatkamaan GATT:n ympärille muodostunutta kansainvälisen kaupansopimisen järjestelmää. GATT ja GATS käytetään eri bilateraalisten sopimusten pohjana, joiden säännöistä voidaan laatia PTA, PCA tai FTA¹⁵. Washingtonin konsensus ja GATT:n Uruguayn kierros ovat kulmakiviä kansainvälisen kaupankäynnin sopimisen kannalta.¹⁶ GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) neuvoteltiin alun perin vuonna 1949, jolloin myös Suomi tuli siihen mukaan. GATT on peruskirja, joka kieltää muiden jäsenvaltioiden syrjinnän kaupankäynnissä suosituimmuusperiaatteen pohjalta.¹⁷ GATT oli myöhemmin pohjana Uruguayn kierroksen aikana neuvottelulle GATS:lle (General Agreement on Trade in Services).¹⁸ GATS tuotiin mukaan neuvottelupöytään kansainvälisten kauppasopimusneuvotteluissa vuosina 1986–1994.¹⁹ Kauppasopimuskierron leimasi myös ajankohdan muita kauppasopimuksia.

Koska Venäjä ei ollut vielä 1990-luvun alussa markkinatalousmaa eikä sitä siten nähty vielä Uruguayn kierroksella tasavertaisena kumppanina kauppasopimuksissa päätyi EY käyttämään PCA sopimusta pohjana kahdenvälisessä sopimuksessa Venäjän kanssa. Tämä myös vaikuttaa sopimuksen luonteeseen paljon, koska sitä ei voida luokitella PTA:ksi (Preferential Trading Area). PCA astui voimaan 1997²⁰, mutta se allekirjoitettiin Korfulla osapuolten toimesta vuonna 1994. Neuvottelut aloitettiin jo vuonna 1992. Sopimus piti sisällään kolme pääkohtaa: poliittinen dialogi, kauppasuhteet ja investointi sekä liiketoiminnan alueet.²¹ PCA:lla paikattiin nopeasti tilanne, jossa tarvittiin Venäjän ja EU alueiden välille kauppasopimusta.²² EY:llä oli jo kokemusta TCA²³:n neuvottelujen pohjalta Neuvostoliiton kanssa, joka oli solmittu 1989.²⁴

¹⁴ General Agreement on Tariffs and Trade ja General Agreement on Trade in Services

¹⁵ Free Trade Agreement

¹⁶ Aavaan asiaa myöhemmin lisää.

¹⁷ Matala 2011, 40.

¹⁸ WTO s.a.

¹⁹ Marchetti ja Martin 2009, 1.

²⁰ MEMO/11/104 2011.

²¹ IP/94/565 1994.

²² Haukkala 2010, 69.

²³ Trade and Cooperation Agreement

²⁴ EY oli neuvotellut useamman TCA sopimuksen neuvostoliiton ja Council for Mutual Economic Assistance (CMEA) valtioiden kanssa jo 1989. Haukkala 2010, 70.

Tavoite EU maiden välillä oli stabiloida tilanne entisten neuvostovaltioiden itsenäistymisen jälkeen ja estää tilanteen paheneminen.²⁵ PCA:han mukaan tulivat myöhemmin Suomi, Ruotsi ja Itävalta.²⁶ Sopimuksen päätarkoitus oli EY:n näkökulmasta edistää ihmisoikeuksia, demokratiaa, oikeuslaitoksen vahvistamista sekä kansainvälisten lakien voimaan astumista Venäjällä.²⁷ Sopimus oli osa muita sopimuksia, joita Neuvostoliiton entiset jäsenvaltiot ja EY tekivät keskenään. PCA oli nimenomaan EY:n toimivallan alaisuudessa.²⁸ PCA perustuu osin GATT:n ja siksi PCA:ssa viitataan GATT:n, jonka tarkoituksena oli luoda pohja Venäjän täydelle WTO jäsenyydelle tulevaisuudessa.²⁹ Suomen Pankki näki PCA-sopimuksen positiivisessa valossa Suomen kannalta ja olikin lausunnossaan luottavainen Suomen ja Venäjän välisen kaupan tasaantumisesta sopimuksen allekirjoituksen jälkeen. Aiempi sopimus oli Suomen Pankin lausunnossa mainittu aiheuttaneen epävakautta kaupankäynnissä.³⁰ PCA mielestäni vastasi hyvin sen hetken tilanteeseen, jossa täysi markkinatalousmaan status olisi mahdoton. Ottaen huomioon EY:n lähtökohtainen näkemys TCA sopimuksen rajoittuneisuudesta ja yhteisön pyrkimyksestä jo ennen Neuvostoliiton hajoamista neuvotella uusi laajempi sopimus. Jos katsotaan kansainvälisen kaupan kautta, on väliaikainen sopimus tärkeä, jotta kaupankäyntiä voidaan jatkaa lähes keskeytyksettä. Siten kansainvälistä kauppaa käyvien maiden näkökulmasta sopimus lisäsi tätä mahdollisuutta.

IMF ja Maailmanpankki kokivat entisten sosialistimaiden uudistamisen tarvitsevan samaa doktriinia kuin Latinalaisen-Amerikan valtioiden kanssa. Nämä valtiot olivat juuri saaneet makrotalouden vakautettua. Etelä-Amerikan makroekonomian tasoittamismallin olivat kehittäneet yhdessä IMF, Maailmanpankki, sekä USA:n hallitus. Ohjelman nimeksi oli annettu “Washingtonin konsensus” ja se on kiteytetty Åslundin mukaan:

“Varovainen makrotalouspolitiikka, ulospäin suuntautuminen ja vapaamarkkinoiden kapitalismi.”³¹”

²⁵ Toimintaa tukeva ajan näkökulma ja henki: “End of the History”. Haukkala 2010, 70; Ks. myös Åslund kuvasi upeana tapahtumana Neuvostoliiton romahdusta. Åslund 2002, 1.

²⁶ Astui voimaan vuonna 1997, Vänskä 2009, 2.

²⁷ HE 93/1997 vp 1997, 2.

²⁸ HE 93/1997 vp 1997, 2.

²⁹ Rautava 1994, 7.

³⁰ Rautava 1994, 9.

³¹ Åslund 2007, 31.

Standardi käytäntö oli Washingtonin konsensuksen osapuolilla käyttää työkalunaan budjettivajeen minimointia, veropohjan laajentamista, korkeimpien verokantojen leikkausta, julkisen budjetin uudelleen suuntaamista, tiukkaa rahapolitiikkaa, hintojen ja ulkomaankaupan vapauttamista, sääntelyjen ja monopolien purkamista, sekä talouden, että ulkomaisen sijoitustoiminnan vapauttamista, unohtamatta omistusoikeuden vahvistusta.³² Uudistuksissa pyrittiin luomaan Kaakkois-Aasian esimerkin mukaista vapaakaupan mallia ja minimaalista julkista sektoria, mitkä koettiin toimivaksi yhdistelmäksi. Nämä makrotaloutta vakauttavat toimenpiteet eivät Åslundin mukaan koskaan saaneet tarvittavaa kannatusta Venäjällä.³³

Venäjän talouden uudistumista lähdettiin hoitamaan kansainvälisen markkinatalouden instrumenttien keinoilla. Seuraten doktriineja, joita oli kohtuullisella menestyksellä käytetty markkinatalousmaiksi pyrkivien valtioiden talouden kehittämisessä. Arvioisin aikataulun liian tiiviiksi, ottaen huomioon tarpeen uuden perustuslain samanaikaisen laatimisen. Venäjän lainsäädäntö, sisämarkkinat ja markkinataloudellinen logiikka olivat lähes täysin neuvostoliiton kehittämiä ja siten markkinatalouden uudistamisen onnistuminen oli mielestäni haasteellinen. On myös tärkeää ymmärtää kontekstia, jossa Venäjän lainuudistukset lähtivät liikkeelle. Ottaen huomioon lainatuen, jota IMF ja Maailmanpankki tarjosivat, Venäjä joutui tekemään sen mukaan uudistuksia. Siinä mielessä IMF:n ja Maailmanpankin taloudellisen uudistuksen doktriinit ovat tärkeässä osassa Venäjän kansainvälisen kaupan kehitystä.

³² Åslund 2002 72.

³³ Åslund 2002 74.

2. Venäjän Federaation kehitys markkinataloudeksi

2.1 Tausta: Suomen Venäjän kauppa vuonna 1990

Perestroikan aikaan venäläis-suomalainen vienti koki haasteita öljyn hinnan pudotessa.. Vienti- ja tuontitaseen tuli olla tasapainossa ja sen tähden öljynhinnan laskiessa, väheni myös Suomen vienti Neuvostoliittoon. Tätä tosin pyrittiin tasapainottamaan esimerkiksi valtion takaamien lainajärjestelyn turvin.³⁴ Suomen ja Neuvostoliiton kaupankäynti perustui viisivuotissopimuksiin, joilla solmittiin aina määräaikaisesti clearing-järjestelmällä käytävään kaupankäyntiin. Lisäksi vuoden 1948 ystävyydestä, yhteistyöstä ja avuksiannosta (YYA) -sopimuksen viides artikla mahdollisti viisivuotissopimusten kehittymisen.³⁵ Sopimukset nähtiin jatkuvana, vaikka ne olivat määräaikaisia ja erityisesti isoja tilauksia saatettiin tehdä kymmenen vuoden sopimuksella. Näille pidemmille sopimuksille oli oma pitkän aikavälinohjelma (PAO).³⁶

Vielä vuonna 1990 Suomen hallitus vei eteenpäin clearing-maksujärjestelmän³⁷ jatkamista. Suomalais-neuvostoliittolaisen talouskomission Suomen osapuoli oli ehdottanut Neuvostoliitolle kahden tai kolmen vuoden siirtymäkautta. Osa kaupasta olisi kahdenvälistä ja sen tarkoitus oli nojautua 1991 – 1995 runkosopimukseen energiatuotteiden toimittamisesta Suomeen. Muuten kauppaa voisi käydä vapaasti eri valuutoilla.³⁸ Pidän mielenkiintoisena Matalan tutkimuksessa maininnan, jossa Suomen neuvottelijat pyrkivät vuoden 1988 ja 1989 välisissä neuvotteluissa vaihtamaan clearing -valuutan ruplasta joko Suomen markkaan tai dollariin, mutta tämä ei neuvostoliittolaisille sopimusosapuolelle käynyt. Matala esittääkin todennäköiseksi syyksi neuvostoliiton näkemyksen clearingistä tultaisiin lähitulevaisuudessa luopumaan.³⁹ Ensimmäisiä epävakauden merkkejä oli keinottelun mahdollistanut clearing ruplan myyntihinnat vapailla markkinoilla Neuvostoliitossa, jossa niitä pystyi ostamaan huomattavasti halvemmalla kuin

³⁴ Suomen lähialueet 3/1998, 6– 7.

³⁵ Matala 2011, 34.

³⁶ Matala 2011, 17.

³⁷ Clearing-maksujärjestelmässä valuuttamaksut eivät ylitä valtioiden rajoja. Maksut koordinoidaan erityisten clearing-tilien avulla ja heijastelevat maiden välistä tuonnin ja viennin eroa. Clearing tilejä hoitaa keskuspankit. Holopainen (1983) Matalan (2011, 19 ja 34) mukaan.; Kyseessä oli puhtaimmillaan tavaranvaihtoa, joka rakoili välitysoöljykaupan ja luotottamisen muodossa. Matala 2011, 19.; Ks myös Eloranta ja Ojala 2005 , 179 – 180.

³⁸ Hirvensalo ja Sutela 2017, 383.

³⁹ Matala 2011, 58.

Suomessa. Toiminta huolestutti myös Suomen Pankkia, jolla ei ollut kykyä keinottelun estämiseen Suomessa. Juuri keinottelu heijasti uusien ulkomaankauppaoikeuksien saaneiden neuvostoliittolaisten organisaatioiden arvostuksesta clearing-ruplaa kohtaan.⁴⁰

Vuoden 1990 marraskuussa ruplalle noteerattiin Neuvostoliiton valtionpankin toimesta oma kaupallinen kurssi clearing-ruplan rinnalle, tällöin Suomen Pankki pysäytti clearing-maksuliikenteen.⁴¹ Sinänsä vaikeudet oli jo nähtävissä 80-luvulla Venäjän lainatessa kiintiötä tulevilta viisivuotiskaudelta. Viisivuotiskaudensopimuksen paisuminen itsessään vuosikymmenien aikana oli aiheuttanut epävakautta kaupankäyntiin ja yritykset olivat tästä kummunnutta tyytymättömyyttä tuoneet esille. Joka johti lopulta siihen, että tiukkoja toimialakohtaisia kiintiötä pyrittiin välttämään vuosien 1989 – 1994 välisessä viisivuotissopimuksessa.⁴²

Aikaisemmin Neuvostoliiton käymä kauppa oli perustunut valtiollisen keskussuunnitteluviraston Gosplan⁴³ suunnitelmiin. Virasto päätti kaupan ja viennin Suomeen ja perustui siten valtion tilauksiin. Suunnitteluun perustuvan keskitetyn kaupankäynnin olisi todennäköisesti ollut tulevaisuudessa mahdollista jatkaa, koska vuoteen 1990 mennessä ulkomaankauppaoikeudet oli myönnetty jo yli 20 000 organisaatiolle.⁴⁴ Valuuttatulot jakaantuivat eri tasoille ja alueille, eivätkä keskittyneet Neuvostoliiton hallinnolle. Keskittämisen hankaluuden toi myös Matala esille tutkielmassaan. Keskussuunnitteluviranomaisilla ei ollut lopulta vaikutusmahdollisuuksia ulkomaankauppaan jo vuoden 1989 keväällä tehdyn ulkoministeriön muistion mukaan.⁴⁵ Lopulta keskitetyt toimet olivat mahdottomia toteuttaa, joka näkyi esimerkiksi Venäjän neuvostotasavallan skismassa Neuvostoliiton keskushallinnon kanssa. Neuvostoliiton sisällä oli aloitettu valuuttamarkkinoiden tuominen osaksi ulkomaankauppaa⁴⁶. Suomessa vapaavaluuttakauppa pidettiin käytännössä Clearing-kaupan loppumisena ja siten tämä pyrittiin jättämään pois vaihtoehdoista neuvotteluissa.⁴⁷ Suomen ja Venäjän välisten sopimusten

⁴⁰ Hirvensalo ja Sutela 2017, 383.

⁴¹ Hirvensalo ja Sutela 2017, 383-384.

⁴² Matala 2011, 51.

⁴³ Государственный комитет по планированию, *Gosudarstvennyi komitet po planirovaniju*, joka oli vastuussa taloussuunnittelusta Neuvostoliitossa.

⁴⁴ Sutela 1991, 6.; Hirvensalo ja Sutela 2017, 383-384.

⁴⁵ Matala 2011, 59.

⁴⁶ Sutela 1991, 7.

⁴⁷ Matala 2011, 19.

viivästyminen nosti huolta sopimuksettomasta tilasta. Neuvostoliiton lähtökohta sopimukselle oli vapaavaluutta pohjalle siirtyminen alkaen 1.1.1991.⁴⁸

Joulukuun 1990 alussa Neuvostoliitosta ehdotettiin clearing-kaupan lopettamista ja siirtymistä pelkkään vapaavaluuttaan. Vuosiksi 1991 – 1995 laadittu viisivuotinen kauppasopimus ei koskaan astunut voimaan. Syynä oli rahojen loppuminen Neuvostoliiton keskusjohtolta ja lopulta hajosi koko keskusjohtoinen talousjärjestelmä. Suomessa toimivien idänkauppaa harjoittavien yritysten ymmärrys Neuvostoliiton tilanteesta ei ollut ajantasalla.⁴⁹ Suomessa oli ollut vahva usko clearing-kaupan jatkumiseen ja siitä osoituksena oli lopettamisuuatista edeltävänä päivänä Suomen ulkomaankauppaministeri Ilkka Suominen antama haastattelu Moskovassa lehdistölle, missä hän vakuutti järjestelmän jatkuvan.⁵⁰ Myöhemmin vuonna 2003 ministeri Ilkka Suominen totesi Suomen todella pyrkineen pitämään kiinni clearing-kaupasta hinnalla millä hyvänsä. Valtio oli 1991 vuoden jälkeen saanut paljon kritiikkiä asian eteen tehdystä työstä.⁵¹ Idänkaupan ei siis odotettu loppuvan, lähinnä muuttuvan. Mielestäni jatkuvuuden usko oli myös osin sitoutunut tarpeeseen vakauden luomiseen, jota se oli taannut niin Suomen valtiojohtolle kuin yrityksille.⁵² Näkisin Suomen Pankin sitomiseksi mukaan Clearing-kaupan lainottamiseen yhdeksi merkeistä jatkumisen ylläpitämisessä. Suomen Pankille tämänlainen lainananto ei ollut osana sen tehtäviä. Lopulta Neuvostoliitto romahti.

Neuvostoliiton saatavat laskettiin olevaksi Venäjän Federaation kontolla ja sitä varten perustetussa Pariisin klubissa⁵³ vakautettiin julkisten velkojien saatavat, Lontoon klubissa yksityispankkien saatavat ja Moskovan klubissa yrityksiä ja pankkien kaupalliset saatavat. Suomen idänkauppa supistui uuden Venäjän Federaation jälkeen muutamaan prosenttiin Suomen koko viennistä vuoden 1991 aikana.⁵⁴ Vaikka viisivuotinen runkosopimus ei koskaan astunut voimaan, rekisteröitiin se silti muutamien sekaannusten johdosta varmuuden vuoksi YK:ssa lokakuussa 1992. Kauppasopimukseksi otettiin käyttöön vanha vuoden 1947 sopimus. Uusi

⁴⁸ Hirvensalo ja Sutela 2017, 383-384.

⁴⁹ Hirvensalo ja Sutela 2017, 386-387.

⁵⁰ Hirvensalo ja Sutela 2017, 389.

⁵¹ Hirvensalo ja Sutela 2017, 389.

⁵² Ks esim. Matala 2011, 18.

⁵³ Pariisin klubi on epävirallinen ryhmä, joka neuvottelee velkaneuvotteluista. Epävirallisuudesta huolimatta sillä on sääntöjä ja periaatteita, joita noudatetaan: Nikitin s.a.

⁵⁴ Hirvensalo ja Sutela 2017, 389-390.

tullisopimus oli valmiina, mutta Neuvostoliiton sekavan tilanteen vuoksi sitä ei voitu asettaa voimaan, eikä puolustaa vapaakauppaa GATT:issa. Vientilisenssit jäivät pois ja öljyn tuontisäännöstely lopetettiin. Tämän lisäksi keskusteltiin Neuvostoliiton tarpeesta kahdenvälisille talouskomissioille, joita Neuvostoliitolla oli eri maiden kanssa yhteensä 56 kappaletta. Komissiot ovat jatkaneet toimintaansa vielä 2020 luvulla, sillä ajatuksella, että tulevaisuudessa Venäjän valtion osuus ulkomaankaupan toiminnasta tulisi olemaan tulevaisuudessa isompi.⁵⁵ Kaupankäynnin sopimusten ja raamien muutos aiheutti laajaa muospainetta suomalaisissa yrityksissä ja viranomaisissa. Esimerkiksi kenkä- ja tekstiiliteollisuus kärsi konkurssiaallosta. Venäjällä 1990-luvun taloudellinen supistuminen näkyi erityisesti investoinneissa, jotka olivat pääosa Suomen Venäjän viennistä.⁵⁶

Neuvostojohdon otteen menettämisen alueen hallinnosta näkyi eri neuvostovaltioiden ajamissa vapaavaiuttakauppojen ja ulkomaankauppaoikeuksien vapauttamisessa. Juuri vapaavaiuttojen kauppa oli suomalaisille yritysosaoluille hankala paikka.⁵⁷ Suomen johtavilla neuvotteluosaoluilla oli selkeä näkemys sopimuksen solmimisesta seuraavaksi viideksi vuodeksi. Romahduksen jälkmainingeissa väliaikaisen sopimuksen voimaan saattamisella oli kiire ja lopulta päädyttiin vuoden 1947 solmittuun aiempaan sopimukseen. Silti Idänkaupan luoman vakauden mahdollistama erikoistuminen aiheutti konkurssien aallon ja suomalaisten osaoluitten näkökulmasta epävarmuuden viennin tulevaisuudesta.

⁵⁵ Hirvensalo ja Sutela 2017, 390-391; Edelleen toiminnassa: Suomen Moskovan suurlähetystö, s.a.

⁵⁶ Hirvensalo ja Sutela 2017, 391.

⁵⁷ Ks myös Matala 2011, 18.

2.2 Venäjän lainsäädännöllinen ja ulkomaankaupan tilanne vuoden 1991 jälkeen

Neuvostoliiton romahdettua siirtyi uudelle Venäjän Federaatiolle suunnitelmatalouden taakka, joka painotti keskitettyä hallintoa. Sen vaikutus ja luoma haaste näkyi 1990-luvun Venäjän talouspolitiikassa ja reformeissa.⁵⁸

Venäjän neuvostotasavalta julisti itsensä suvereeniksi vuoden 1990 kesäkuussa. Siitä alkoi hetkellinen “laillisuuden taisto” Neuvostoliiton johdon kanssa. Esimerkiksi Venäjä hyväksyi Shatalynin 500 päivän talousohjelma, jonka Neuvostoliiton johto hylkäsi.⁵⁹ Nokittelutilanne johti siihen, että Neuvostoliiton jäsenvaltiot (tai tasavallat) eivät kyenneet johtamaan omaa toimintaansa tehokkaasti. Lopulta taloudellinen vakaus oli vaakalaudalla ja tämä hallinnollisen reformien erimielisyys lopulta johti Minskin julistuksen hyväksymiseen (Belovežski-sopimukset) joulukuussa 1991. Siitä lähti Neuvostoliiton lopullinen hajoaminen liikkeelle.⁶⁰ Minskin taloudellisessa deklaraatiossa kaikki osapuolet sopivat yhteisistä taloudellisista säännöistä. Sopimus ei koskaan astunut voimaan, koska kaikki osapuolet olettivat Neuvostoliiton jälkeen perustettavan jokin toinen yhteinen foorumi taloudelliselle kanssakäymiselle. Lopulta Itsenäisten valtioiden yhteisö IVY:llä ei ollut hallinnollista elintä hallinnoimaan yhteisiä taloudellisia käytäntöjä.⁶¹ Neuvostoliiton hajottua Venäjä sopi sopimukset epävakaaan taloudellisen tilanteen keskellä. Maa oli kyvytön estämään kriisin syventymistä tilanteessa, jossa sillä ei ollut aikaa hukattavaksi enempää.⁶² Venäjän johtoon tulleet uudet talousajattelijat loivat pohjan talouspolitiikalle.⁶³

Vallankaappausyrityksen, *putsch:n*⁶⁴ jälkeen Jeltsin tarvitsi tuekseen uusia ajattelijointa, koska vanha kaarti voisi mahdollisesti pitäytyä kiinni liikaa Neuvostoliiton perinnöstä kuin presidentin tukemisesta. Jeltsin päätyikin valinnassa “Igor Gaidarin porukkaan”, joka koostui nuorista

⁵⁸ The Oxford Handbook on Russian Economy, 51.

⁵⁹ Sutela 1992, 2–4.

⁶⁰ Sutela 1992, 14–16.

⁶¹ Sutela 1992, 14.

⁶² Haukkala 2010, 70.

⁶³ Gel'man, Marganiya ja Travin 2014, 66–67.

⁶⁴ ,jonka jälkeen keskushallinto menetti vähitellen otteensa tasavalloista. Itse lopullinen hajoamisprosessi oli rauhallinen luopuminen vallasta.

oppineista. Gaidar⁶⁵ itse valittiin varapääministeriksi ja hän oli vastuussa taloudellisista uudistuksista.⁶⁶

Kaikista uudistuksista huolimatta toimeenpanovalta uupui, jotta lait olisivat saavuttaneet niihin merkityn vaikutuksen. Siten seurauksena Venäjän markkinoilla toimivan yrityksen oli vaikea arvioida taloudellista tilannetta.⁶⁷ Åslundin mukaan Venäjän uudistusmielisiä liberaaleja kohtaan esiintyi kommunististen tahojen toimesta vastustusta, joka hidasti niiden toimeenpanoa.⁶⁸ Toisaalta Åslundin mielestä uudistukset olivat onnistuneet tuonnin vapauttamisen suhteen, mutta vienti koki poliittista vastustusta. Vastustuksen vuoksi Venäjällä ei ollut tuontituloja vuoden 1992 ensimmäisen puoliskon aikana. Siihen esimerkiksi EY ja IMF puuttuivat kehottamalla keräämään tuloja valtion hallinnolle.⁶⁹ Toisaalta pohdin miten paljon tätä hallinnon tehostamisen näkemystä vahvistaa ajankohdan luja usko länsimaisen mallin hyvytyteen. Mikä voisi mahdollisesti venäläisten näkökulmasta luoda moniulotteiseen vaikutukseen yhteiskuntaan. Sitä kautta luoden vastustusta.

Åslund kokikin Venäjän uudistuksien etenemisen hankalaksi, khaden vlassaolleen näkemysten vastakkaisuudesta: Liberaalivallankumouksellinen blokki, joka vei eteenpäin uudistuksia, joista vastustava osapuoli toi esille ongelmakohtia Åslundin mukaan. Tästä syystä Åslund koki ettei uudistuksia voitu viedä nopeasti loppuun. Näiden ristitulessa Åslund näki Venäjän tapahtumissa olevan samanlaisia merkkejä kuin Turkmenistanin kehityksessä, joka toteutti minimaalisesti uudistuksia ja siten valui takaisin despoottiin valtionhallintoon. Toinen vaihtoehto oli hänen mukaansa ns. välistäveto-valtio, johon Venäjä ajautui. Talousteoriassa tämä nähdään taloudellisena toimintana, joka edistää yksittäisen tahon etuja ilman, että se luo uutta varallisuutta jaettavaksi. Åslundin mukaan juuri sosialististen maiden muutos jäi osin itseään vahvistavan välistäveto-toiminnan jalkoihin, koska toimijoilla oli paljon poliittista valtaa takanaan vahvistamaan toimintaa uudistamalla kohteita.⁷⁰ Vaikka Venäjä oli yksityistänyt

⁶⁵ Lisäksi talous- ja valtiovarainministeri. Vuonna 1992 hänet valittiin pääministeriksi Jeltsinin toimesta. Gel'man, jne. 2014, 68.

⁶⁶ Gel'man, jne. 2014, 68.; Christensen 1994, 7.

⁶⁷ OECD 2011, 24–25.

⁶⁸ Åslund 2002, 1.; rent-seeking state.

⁶⁹ Åslund 2007, 89-90.

⁷⁰ Åslund 2002, 2–3.

nopealla syklillä valtionomistuksessa olevia yrityksiä.⁷¹ Yritysten yksityistäminen vahvisti eliitin omistuksia ja valtaa.⁷² Åslundin mukaan länsivaltojen suurin synty oli, etteivät he tukeneet tarpeeksi avokätisesti Venäjän radikaaleja reformiyrityksiä vuoden 1992 alussa. Siten loppujen IVY maiden uudistukset sakkasivat, koska Venäjä oli talousalueen veturi ja siten vaikutus jäi talousongelmien jalkoihin.⁷³ Venäjä pyrki tasapainottamaan taloutta reformeilla, kuten valuuttamarkkinoiden virtuaalinen yhtenäistäminen 1992 elokuussa ja valuuttalaki, joka viimeisteltiin saman vuoden marraskuussa.⁷⁴ Mikäli uudistukset jäivät vain lainpykäliksi, olivat ne onttoja, koska toimintakulttuuri niiltä osin puuttuu.⁷⁵ Tässä näkyy minusta yhteisön sosiaalisen kanssakäymisen perusteita: mikäli yhteiskunnan kulttuuri tukee toimintaa, se myös omaksutaan osaksi yhteistä käyttäytymissääntöjä ja siten koetaan laillisuuden periaatteiden toteutuvan niissä.

Venäjän ulkomaankaupan tilannetta tulisi katsoa suhteessa siihen, miten se oli järjestetty Neuvostoliiton aikana. Neuvostoliitolla oli clearing-sopimus Suomen kanssa. Neuvostojohto hoiti keskitetysti kaupankäynnin eri yhteistyökumppanien kanssa ja lopuksi keräsi tilastot suoraan vientiorganisaatioilta. Länsivaltioiden kaltaista tullijärjestelmää ei ollut olemassa, mikä vaikeutti myöhemmin uuden Venäjän valtion viennin tilastointia ja seurantaa, koska Venäjän tuli kehittää tullilaitos vuosien 1991–1993 välillä.⁷⁶ Venäjän viennin rajoitteita alettiin purkaa ja Neuvostoliiton loppuvuosina ja siten suuntautumaan siihen aikaan ajatellen lähemmäksi länsimaista määritelmää avoimesta kaupankäynnistä. Siten vuoteen 1991⁷⁷ mennessä Venäjän poisti lopulliset rajoitteet mitä venäläisillä yrityksillä mahdollisesti oli käydä ulkomaankauppaa itsenäisesti⁷⁸. Suomessa koettiin venäläisen verotuslain ja valuuttalainsäädännön rajoittavan kaupankäyntiä Venäjän suuntaan. Tilastokeskuksen julkaisuissa yritysten toimintamahdollisuudet Venäjällä koettiin haastaviksi. Esimerkiksi vaikka

⁷¹ Åslund 2002, 4.

⁷² Åslund 2002, 68.

⁷³ Åslund 2002, 11.

⁷⁴ Christensen 1994, 8.; Nämä koettiin ilmeisesti länsivalloissa ja päättävissä elimissä merkittäviksi, vaikka kirjassan Christensen on painottanut kirjan tietojen olevan hänen henkilökohtaisia mielipiteitä.

⁷⁵ Kivikari 1996, 53.

⁷⁶ Christensen 1994, 6–7.

⁷⁷ Erinäisiä ulkomaankauppaoikeudellisia säätelyjä, jotka rajoittivat venäläisyriyten suoraa ulkomaankaupan harjoittamista. Suomen lähialueet 1/1997, 9–10.

⁷⁸ Suomen lähialueet 1/1997, 9–10.

lainsäädäntö mahdollisti ulkomaalaisen yrityksen toiminnan Venäjällä, on asetuksista mainittu erityisesti hankalaksi vero- ja valuuttarajoitukset, sekä lain ad hoc-tulkintatapa.⁷⁹

Länsimaisesta näkökulmasta katsottuna Venäjän kauppa nähtiin avautuneeksi vuodesta 1992 lähtien, vaikka aiemmat 1980-luvulla toimeksipanneet uudistukset olivatkin tätä edistäneet. Näistä uudistustoimista huolimatta markkinatalouden näkökulmasta valtiolliset organisaatioiden vapaampi toimintavaltuus ei laskettu vapaiksi markkinoiksi.⁸⁰ Markkinat olivat 1990-luvun alkuvuosina edelleen rajoitettuja esimerkiksi COCOM⁸¹:n toimesta. Unkari pääsi vuonna 1994 ensimmäisenä entisenä neuvostovaltiona pois rajoitusten piiristä. COCOM:n rajoituksilla oli vaikutuksensa Venäjän teknologiseen kehitykseen vielä 1990-luvulla. Kivikarin toi esille teoksessaan Suomen noudattaneen COCOM:n rajoituksia viennissään sosialistisiin maihin. Nykytutkimuksen valossa näin ei ollut.⁸² Rajoituksia osin poistettiin vuoden 1991 ja 1992 aikana esimerkiksi Telekommunikaatioteknologian osalta.⁸³ Tämä tehtiin lähinnä länsivaltojen viennin edistämiseksi. Kirjassaan Kivikari tuo esille rajoitusten vaikutuksen olleen suurempi 1990-luvulla entisiin neuvostomaihin kuin Neuvostoliiton ollessa olemassa: Rajoitusten vaikutus näkyi negatiivisena vaikutuksena maissa, jotka olivat juuri vapauttaneet markkinansa vapaalle kaupankäynnille.⁸⁴

Venäjä asetti rajoituksia viennin suhteen, jotta se pystyi pitämään sisämarkkinoiden tarjonnan yllä. Rajoitukset koskivat vientihintoja ja vientikiintiöitä. Toimet eivät onnistuneet, minkä vuoksi Venäjä pyrki hetkellisesti palautumaan vuonna 1993 keskusjohtoiseen vientiin, jossa se ostaa vientituotteet ja myy sen jälkeen ulkomaille. Samaan aikaan keskitettyä tuontia oltiin ajamassa alas. Venäjä pyrki varmistamaan verotusuudistuksen onnistumisen ja samalla pitämään kuluttajahinnat hallinnassa. Viennin sääntöjen muuttaminen lyhyellä aikavälillä huononsi Venäjän kansainvälisen kaupankävijän statusta.⁸⁵ Åslundin mukaan uudistuksista huolimatta Venäjän ei lännessä koettu käyneen läpi täydellistä shokkiterapiaa. Sen ei myöskään koettu

⁷⁹ Suomen lähialueet 1/1997, 10.

⁸⁰ Christensen 1994, 7.

⁸¹ Coordinating Committee for Multilateral Export Controls. Strategisten ja sotilaallisten tavaroiden viennin rajoittava sopimus. CFAO 36-56, 1993.

⁸² Kivikari 1996, 23. Ks. Jensen-Eriksen 2019, 161–162. USA:n mielestä Suomi käytti diplomaattisiakeinoja hyväkseen, pyrkiessään edistämään COCOM:n alaisia tuotteita ulkomaille.

⁸³ Christensen 1994, 5.

⁸⁴ Kivikari 1996, 23.

⁸⁵ Christensen 1994, 8.

antaneen tarpeeksi suurta iskua valtiolle muodostaakseen toimivan markkinatalouden länsimaisen käsityksen mukaan. Lisäksi reformien arvioitiin vähemmän radikaaleiksi verrattuna Keski-Euroopan valtioiden reformeihin. Mitä ilmeisimmin länsimaissa tulkittiin Venäjän valtion hallinnon olevan teollisuuden lobbarien vaikutuksen alaisena.⁸⁶

Suomen Venäjän kauppalahti lähti vuodesta 1992 tiukkaan nousuun, jolloin Venäjä oli jälleen Suomen neljänneksi suurin vientimaa. Venäjä saavutti Suomen kauppakumppanina Ruotsin tason vuoteen 1998 mennessä.⁸⁷ Ongelmaksi muodostuivat jo aiemmin mainitsemani rajoitukset, joita kaupankäynnin kumppanivaltiot olivat asettaneet. Näissä huolena oli tuotteiden polkumyynti, terveystarvikkeiden pelot ja turvallisuusriskit. Pitkien neuvottelujen jälkeen useimmat OECD maat myönsivät Venäjälle suosituimmuusasema⁸⁸ -statuksen. Lisäksi Venäjälle oli myönnetty EY:n ja muutamaan muun tahon toimesta Generalised System of Preferences (GSP) tietyille tuotteille vuoden 1993 asti. Statukset eivät helpottaneet Venäjän viennissä kokemia ongelmia, jonka seurauksena Venäjä haki GATT:n jäsenyyttä vuoden 1993 kesäkuussa.⁸⁹

Venäjän valtion talousuudistukset olivat hyvin nopeita ja tempoilevia, etenkin ulkomaankaupassa. Mielestäni tämä näkyi yrityksenä hallita ulkomaankauppaa uudelleen keskittämällä ja jälleen vapauttamisella lyhyellä aikajänteellä. Venäjän ulkomaankauppa vaikutti tempoilevan kuukaudesta toiseen vuoden sisällä. Siten sen ennustettavuus oli hyvin epävarmaa Suomen vientiteollisuudelle.

⁸⁶ Åslund 2002, xiii.

⁸⁷ Suomen lähialueet 3/1998, 2–3.

⁸⁸ Most-Favoured-Nation

⁸⁹ Christensen 1994, 5–6.

3. Suomen Metsäteollisuusliiton keskusjärjestö

3.1. Idänkaupasta Venäjänkauppaan

Kaupankäyntiä Neuvostoliiton kanssa käytävää kauppaa leimasi ongelmat, jotka johtuivat liian laajasta sopimus pohjasta. Valuuttojen vaihto ja kauppavirtojen tasapainottaminen, sekä kansallisen ja kansainvälisen kaupan eriyttäminen olivat osana Suomen ja Neuvostoliiton kaupan sopimista.⁹⁰ Ongelmat näkyivät minusta Metsäteollisuusliiton keskusjärjestön vuosikertomuksissa neuvotteluiden hidastumisena ja lopulta jäätyminen kokonaan. Neuvostoliiton taloutta oli perinteisesti totuttu näkemään komentotaloutena ja siten uudistumisten olisi pitänyt olla onnistuneita. Tosiasiassa päätöksenteon kanssakäyminen oli pikemminkin vertikaalisten neuvotteluiden kautta edistynyt⁹¹.

Vuonna 1989 metsäteollisuus odotti kasvun hidastuvan vuoden 1990 aikana, koska 1989 oli nähty talouden kuumenemisen merkkejä. Tapahtumien oletettiin ennustavan tuonnin hiipumista tulevana vuonna, mutta viennissä ennusteen mukaan tulisi olemaan hienoista nousua. Silti 1989 metsäteollisuus koki viennin pysähtymisen.⁹²

Suomi oli vuoden 1990 alussa neuvottelemassa Neuvostoliiton kanssa sovittavaa runkosopimusta vuosille 1991–1995. Vuoden 1989 aikana neuvoteltiin valmiiksi ja allekirjoitettiin 26.10.1989 Suomen ja Neuvostoliiton välistä tavaravaihtoa ja maksuja koskeva yhdeksäs⁹³ runkosopimus.⁹⁴ Bilateraalilla sopimuksella oli tarkoitus taata silloisen maailmankaupan tilanteessa Suomelle tärkeän tuonnin jatkumisen ja sitä vastaavan huomattavan markkinaosuuden säilyttämisen Neuvostoliiton länsikaupassa. Sopimus perustui edeltävien sopimusten tapaan clearing-maksujärjestelmään ja maailmanmarkkinahintojen noudattamiseen.⁹⁵ Tuonnin perustana olevien energiatuotteiden maailmanmarkkinahintojen vaihtelusta johtuva kaupan epätasapainoa aiheuttava tekijä oli otettu huomioon uudessa runkosopimuksessa kirjaamalla Suomen viennin osalta suuntaa antavia lukuja ja pääsääntöisesti ainoastaan sektorikohtaisella tasolla.

⁹⁰ Sutela 1991, 1.

⁹¹ Sutela 1991, 5–6.

⁹² Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1989, 5–6.

⁹³ vuosille 1991–1995

⁹⁴ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1989, 15.

⁹⁵ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1989, 15.

Kiintiökohtaisia lukuja ei Suomen viennin osalta merkitty aloille.⁹⁶ Vuosikertomuksen mukaan vuosittaisten tavaravaihtopöytäkirjojen osalta noudatettaisiin aikaisempaa käytäntöä ja niitä koskevien kiintiökohtaisten neuvottelujenmerkityksen oletettiin kasvavan. Metsäteollisuuden keskusliiton mukaan energiatuonnin maailmanmarkkinahintojen kehityksellä oli merkittävä osuus Suomen tuonnin kannalta. Hintojen kehitys muodosti pohjan Suomen kokonaisviennin kehitykselle. Viennin vaihteluita oli tarkoitus tasata syksyllä 1988 sovitun maksujärjestelmän uudistuksen mahdollistaman luottojärjestelyn avulla. Järjestely oli kirjattu myös uuteen runkosopimukseen.⁹⁷

Metsäteollisuus oletti huomattavan osan kaupasta tapahtuvan kaupan tasapainon kannalta neutraaleissa muodoissa, joita oli heidän mukaansa: rajakauppa, barter-kauppa, kompensatio- ja suorakaupat, sekä valuuttakauppa. Kokonaisviennin osuutena metsäteollisuuden osuus oli odotettu nousevan 19 %:sta 22 %:n.⁹⁸ Sopimukseen oli lisätty myös mahdollisuus käyttää hinnoittelussa muuta valuuttaa ja kurssivaraumia kuin ruplaa tai Suomen markkaa. Vuoden 1990 puoliväliin mennessä metsäteollisuus odotti päästävän sopimukseen maksuartiklojen täsmennyksistä, kuten clearing-tilien valuutasta ja kurssiongelmista.⁹⁹ Neuvostoliiton sisäkaupassa oli ollut pitkään ongelmana valuuttakurssien moninaisuus, jota pyrittiin yhdentämään 1990-luvun alussa. Samalla kun valuuttakerrointa lähdettiin vähentämään kohti yhtä.¹⁰⁰ Uudistus oli toivottua, mutta organisaation monimutkaisuus kaupan sopimisen taustalla vaikeutti niiden toteutumista.

Vuonna 1990 alkoi näkyä talouden tilanteessa huolestuttavia käännteitä, jotka eivät täysin johtuneet Neuvostoliitonkaupan tilanteesta, vaan muun maailman talouden hidastumisesta. Metsäteollisuuden Keskusliiton vuoden 1990 toimintakertomuksen toimitusjohtajan katsaus aloittaa 1990-luvun sanakääntein:

” Toimintavuoden poikkeukselliset ja dramaattiset tapahtumat heijastuivat läheisesti maahamme ja teollisuuteemme. Kansainvälinen taloudellinen tilanne heikkeni vuoden

⁹⁶ Metsäteollisuusviennille oli määritelty tavoitemäärä/arvo neljälle tavaranimikkeelle s.o. selluloosalle, paperille, kartongille, sekä muille metsä ja paperiteollisuuden tuotteille. Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1989, 15.

⁹⁷ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1989, 15.

⁹⁸ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1989, 15.

⁹⁹ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1989, 15–16.

¹⁰⁰ Sutela 1991, 7.

aikana nopeasti. Suomen korkea kustannustaso ja jyrkkä heikentynyt hintakilpailukyky kärjistikivä oman maamme taloutta.”¹⁰¹

Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnanjohtaja ennusti, että Neuvostoliiton ja Suomen välinen Clearing-sopimus päättyvän tulevana vuonna ja kaupanvaihdon vähenevän maiden välillä.¹⁰² Suomen tavaravienti kuitenkin kasvoi kertomusvuonna n. 2 % lähinnä länsimaiden vedon turvin. Itävienti supistui selvästi. Vaihtosuhte heikkeni 3 % ja sen seurauksena tuontihinnat kohosivat verrattuna vientiin.¹⁰³ Metsäteollisuuden vienti jäi lopulta määrältään prosentien ja arviolta 1,5 % pienemmäksi kuin aikaisemmin. Metsäteollisuuden osuus koko tavaraviennistä supistui 38 %.¹⁰⁴ Idänkaupan koettiin tyrehtyvän kokonaan tulevina vuosina.¹⁰⁵ Lopulta idänkaupassa sahatavaran vienti kääntyi laskuun ja paperi oli lievässä nousussa. Hinnat tosin alenivat kilpailun kiristyessä, jolloin kasvun rahallinen osuus jäi pienemmäksi.¹⁰⁶ Tähän vaikuttivat maailmanmarkkinat, joiden kriisit vaikuttivat pitkään Suomen talouteen.

Viennin laskun oletettiin olevan todennäköistä lukiessani Pekka Sutelan kirjoittamaa analyysiä keskusjohtoisen sosialismin taloudellis-poliittisesta vierokunnasta ulkomaan kauppaa kohtaan. Pekka Sutelan hypoteesi oli, että tämä luontainen osa toiminnan logiikkaa vähentää socialististen maiden vientituloja ja siitä seuraisi alhainen hinta vientituotteille maissa, joissa raaka-aineiden viennillä dominoiva osuus. Yritykset mieluummin myivät sisämarkkinoille tuotteitaan, kuin maailmankaupan kilpailuille markkinoille. Sutela myös ennusti viennin vapauttamisen luovan toistuvan maksutaseen kriisiytymisen, mikäli taloutta ei uudisteta valmistautumaan tuonninkysynnän reippaaseen kasvuun.¹⁰⁷ Tämä minusta näkyi selkeästi Venäjän 1990-luvun alun kaupan tuonnin kasvuna, joka itsessään ei luonut vahvaa tulovirtaa, koska tullit ja verotus olivat vielä kehittymättömiä instituutioita ja johtaen siihen, ettei Venäjän talous myöhemmin vahvistunut. Sutelan analyysi oli tehty näkökulmasta, jossa Neuvostoliiton hajoamista ei voitu huomioida.

¹⁰¹ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1990, 1.

¹⁰² Sen sijaan Saksan yhdistymisen hän näki viennille positiivisessa valossa. Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1990, 1.

¹⁰³ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1990, 7.

¹⁰⁴ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1990, 8.

¹⁰⁵ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1990, 12.

¹⁰⁶ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1990, 14-16.

¹⁰⁷ Sutela 1991, 8.

Idänkauppaa leimasi pitkään Clearing-kauppa, jossa kompensoitiin vientiä molemmin puolin. Neuvostoliitto oli liikakysynnän talous ja se ei tuottanut sellaisia tuotteita, joita Suomessa olisi haluttu ostaa. Vientiä rajoitti se, mitä Suomeen pystyttiin ostamaan.¹⁰⁸ Varsinkin öljynhinnan romahtaminen 1980-luvulla kasvatti Clearing-kaupan ongelmia, koska Neuvostoliiton tuonnin ostojen keksimiseen piti käyttää erityisen paljon aikaa, jotta Suomessa voitaisiin viedä enemmän Neuvostoliittoon.¹⁰⁹

Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1990 aloittaa kertomuksen puuntuonnin kiintiöosuuden perustumisesta vuotuisen tavaravaihtopöytäkirjaan. Luopuminen clearing-pohjasta, kuten myös muutokset Neuvostoliiton ulkomaankaupan sisäisissä organisaatiosuhteissa aiheuttivat vuoden lopulla epätietoisuutta ja viiveitä. Organisaatiosuhteiden merkitystä ei voitu arvioida vielä kertomusvuonna.¹¹⁰ Lopulta metsäteollisuuden Neuvostoliiton viennin arvo laski vuonna 1990 noin viidenneksen edelliseen vuoteen verrattuna. Kertomuksen mukaan viimeisen tavaravaihtopöytäkirjan kiintiöiden mukainen vienti sujui lähes odotetulla tavalla ja oli kertomuksen mukaan ylittänyt vuoden 1989 TVPK-viennin n. 4 %. Valuuttavienti taasen putosi kymmenesosaan vuodesta 1989.¹¹¹

Idänkaupassa osa kaupasta oli maksettu alusta lähtien länsimaalaisilla valuutoilla ja kullalla, huolimatta pyrkimyksistä puhtaaseen Clearing-kauppaan. Lopulta luotto tuli osaksi kauppaa. Pääosin luoton myöntäjänä oli Suomi, joka ylläpiti tämän kautta vientiä. Kyseessä oli keskuspankin toiminnan alla olevasta clearing-tilin tasoittamisesta, jolloin luotonantajana toimi Suomen Pankki. Tämä toiminta eskaloitui varsinkin 1980-luvun öljyn-hinnan laskettua. Viennin arvoa ylläpidettiin jatkuvalla luotottamisella, jolloin Suomen Pankki tuki vientiä.¹¹²

Kertomuksessa tuotiin esille kaupan sujuneen kangerrellen koko vuoden 1990, minkä nähtiin ennakoivan kaupan pohjan tulevaa muutosta Neuvostoliiton kanssa.¹¹³ Paperin vientiä koskevien maksuhyöjästymisten kerrottiin kohonneen kesällä sietämättömiin summiin, jolloin paperiteollisuus joutui turvautumaan uhkukseen toimitusten pysäyttämisestä, mikä oli vaikuttanut kertomuksen mukaan myönteisesti loppuvuoden kauppaan ja maksuihin. Idänkaupan

¹⁰⁸ Hirvensalo & Sutela 1991, 142.

¹⁰⁹ Hirvensalo & Sutela 1991, 149.

¹¹⁰ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1990, 22.

¹¹¹ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1990, 25.

¹¹² Hirvensalo & Sutela, 1991 152.

¹¹³ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1990, 25.

koettiin olevan ongelmavyhyti, koska Suomen pankki joutui lopulta pysäyttämään maksuliikenteen marraskuussa, Neuvostoliiton jättäessä viestittämättä kahden ruplakurssin ottamisesta käyttöön: virallinen ja kaupallinen. Sen vuoksi Suomen pankilla ei ollut tietoa kumpaa ruplakurssia soveltaa maksuliikenteessä.¹¹⁴

1990-luvun alkupuolella Metsäteollisuus vielä oletti sopimusneuvotteluiden kehittyvän normaalisti clearing-kaupassa. Lopulta päätyen seuravana vuonna ennustamaan clearing-kaupan loppumisesta. Vuoden 1990 marraskuussa Neuvostoliitto otti käyttöön vapaavaluutan kaupankäynnissä ja keinottelun noustessa ongelmaksi, keskeytti Suomen Pankki clearing-kaupan, jotta tilanne rauhoittuisi.

¹¹⁴ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1990, 25.

3.2 Viimeiset hetket runkosopimukselle

Loppusyksystä selvisi ettei ole olemassa edellytyksiä saada aikaan uutta, vuonna 1989 valmiiksi neuvoteltuun runkosopimukseen (1991–1995) perustuvaa tavaravaihtopöytäkirjaa vuodelle 1991. Lisäksi jatkuvasti suunnitteilla ollutta talouskomission kokousta ei onnistuttu toukokuisen tapaamisen jälkeen järjestämään vuoden 1990 aikana. Silti aivan vuoden 1990 loppuun asti neuvoteltiin vuosiksi 1991–1995 laadittua runkosopimusta uudelleen maksuartiklojen osalta ja se saatettiin voimaan merkitykselliseltään viitteellisenä ilman sitovia kiintiölukuja vuoden 1991 alusta. Siten siirryttiin vuoden 1991 alusta suoraan vapailla valuutoilla käytävään kauppaan eikä clearing-kaupan alasajolle onnistuttu saamaan minkäänlaista siirtymäkautta. Vastoin suomalaisen osapuolen toivomuksia. Lopulta vanha maksujärjestelmä sovittiin lopetettavaksi likvidaatiotilin kautta vuoden 1991 ensimmäisellä puoliskolla.¹¹⁵ Neuvostoliiton vienninosuus Suomen kokonaisulkomaan tuonnista putosi vajaan viiteen prosenttiin. Vuotta aikaisemmin oli vielä 13 %:ssa. Itäviennin romahdus oli merkittävä myös metsäteollisuudessa. Vuonna 1990 metsäteollisuustuotteita vietiin Neuvostoliittoon vielä 2,7 miljardin markan arvosta, mutta vuonna 1991 oli viennin arvo enää runsaat 600 miljoonaa markkaa. Lisäksi Neuvostoliiton osuus metsätalouden viennistä laski 7,1 %:sta 1,7 %:n.¹¹⁶

Viennin heikko veto ei ole selitettävissä yksistään Idänviennin heikkenemisenä. Kokonaisvienti kärsi maailman tuontannon ylikapasiteetista ja heikensi hintatasoa. Lisäksi Yhdysvallat tutki Suomen vientiin liittyviä polkuhintamyynti syytöksiä. Selittäviä tekijöitä lamaan oli useampi, mitkä heijastuivat myös Suomeen.¹¹⁷ Esimerkiksi kuluvana vuonna 1991 viennin arvo supistui 7 % ja määrä aleni 4 %, sekä vientihinnat laskivat 3 %.¹¹⁸ Kertomuksen mukaan Neuvostoliiton kauppa romahti radikaalisti vuoden 1991 aikana johtuen taloudellisista ja poliittisista kuohunnoista sekä erinäisten talousreformiyritysten jatkuessa entisen Neuvostoliiton alueella.¹¹⁹ Suomen ja Neuvostoliiton välisessä kaupassa jatkui pudotus kokonaisviennin supistuttua 65 % ja tuonnin vastaavasti 27 %. Metsäteollisuus kärsi kokonaisviennistä eniten pudotuksen ollessa lähes 80 %. Paperin viennin osuuden arvo putosi kymmenesosaan vuoden 1990 vastaavasta

¹¹⁵ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1990, 25.

¹¹⁶ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1991, 6.

¹¹⁷ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1991, 12-13.

¹¹⁸ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1991, 16.

¹¹⁹ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1991, 27.

luvusta.¹²⁰ Vuonna 1991 alkoi kaupankäynnin sopimusten uudelleenjärjestely kaupankäynnin edelleen jatkuessa maiden välillä. Kokonaisvienti supistui vuoden 1991 mennessä neljäsosaan vuoden 1980 tasoon verrattuna.¹²¹

Tultaessa vuoteen 1992 sopimuksellisesti liikuttiin taas eteenpäin. Suomen ja Venäjän Federaation välillä 20.1.1992 allekirjoitettiin sopimus maiden välisestä kaupasta ja taloudellisesta yhteistyöstä. Uudella kauppasopimuksella korvattiin aiempi kaupallinen perussopimus vuodelta 1947, vuoden 1960 tullisopimus, vuoden 1967 talouskomissiosopimus sekä vuoden 1989 runkosopimus vuosille 1991–1995 niiltä osin, joita sopimus koski. Samalla allekirjoitettiin myös maiden lähialueita koskeva yhteistyösopimus.¹²² Kauppasopimuksen osapuolet sopivat lisäksi erillisellä kirjeenvaihdolla pidättäytyvänsä toistaiseksi autonomisella pohjalla olemaan ottamatta käyttöön keskinäisessä kaupassaan uusia tuontitulleja tai niitä vaikutukseltaan vastaavia maksuja.¹²³ Suomessa oli jo pitkään ennen allekirjoituksia erinäiset tahot pyrkineet varoittamaan yrityksiä mahdollisten maksuvaikeuksien tulemisesta eteen, esimerkiksi Teollisuuden Keskusliitto pyrki yrityksiä varoittamaan tavaravaihto sopimusten tekemisestä tässä vaiheessa.¹²⁴

Pysyvä Suomalais-neuvostoliittolainen hallitusten välinen taloudellinen yhteistyökomissio ei Neuvostoliitossa tapahtuvan muutosprosessin vuoksi kokoontunut vuoden 1991 aikana kertaakaan. Kesäkuussa 1991 pidettiin lyhyt puheenjohtajatapaaminen Helsingissä, missä keskusteltiin lyhyesti ajankohtaisista kysymyksistä. Kiinnostava huomio Metsäteollisuuden keskusliiton lähteissä oli kommentti, jossa viitattiin IVY:n mahdolliseen tulevaan rooliin kansainvälisen kaupankäynnin osalta. Vuosikertomuksessa viitattiin komission toiminnan loppumiseen, mutta pohjautuen kesäkuun 1991 lyhyeen puheenjohtajien tapaamisessa keskustelujen perusteella, oletti MTK kaupankäynnin jatkumisen riippuvan Itsenäisten Valtioiden Yhteisön (IVY) tulevasta kehityksestä.¹²⁵ Myös metsäteollisuuden työryhmä ei pitänyt yhteistyökokousta vuoden 1991 aikana. Sen sijaan 22.3.1991 järjestettiin puheenjohtajatapaaminen Helsingissä, jossa keskusteltiin esimerkiksi yhteistyöprojekteista,

¹²⁰ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1991, 27.

¹²¹ Hirvensalo & Sutela 1991, 355.

¹²² Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1991, 27.

¹²³ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1991, 27.

¹²⁴ Hirvensalo & Sutela 1991, 378 -379.

¹²⁵ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1991, 33.

neuvostoliittolaisen osapuolen uusista koneiden leasingia ja pieniä metsäteollisuusyrityksiä sekä pitkän ajanjakson yhteisohjelmaa koskevista ehdotuksista. Neuvostoliittolaisen neuvottelupuolen johdossa toiminut metsäteollisuusministeriö lakkautettiin 1.7.1991 alkaen. Toimintaa ryhtyi jatkamaan Venäjän metsäteollisuuden harjoittajien korporaatio, joka ei kuitenkaan saanut valtuuksia metsäalan taloudellisen yhteistyön jatkamiseen. Toiminta jäi siksi pysähdyksiin.¹²⁶ Vuoden 1992 Toimintakertomuksessa Metsäteollisuuden keskusliitossa esitti arvion, että maailmanlaajuisen taantumän yksi oire olisi ollut Neuvostoliiton aseman luhistuminen. Vuoden 1991 aikana ohitettiin syvin lamavaihe, vuoden 1992 lopussa oltiin sekä tuotannon että viennin osalta 1988 tasolla.¹²⁷

Idänkauppa muuttui siirtyen venäjänkauppaan. Venäjän kanssa ulkomaankaupan osuus laski selkeästi vuoden 1991 aikana, johon vaikutti osin maailmanlaajuisesti lama. Suomessa idänkauppa oli pitkään tekohengitettyä toimintaa, jonka tarkoitus oli pitää kiinni totutusta. Juuri totutun clearing-kaupan ylläpitäminen öljyn ja lainan turvin osottautui lyhytnäköiseksi, koska lopulta suomalaisen osapuolen näkökulmasta suotuisampaa Clearing-siirtymäkauden omaavaa sopimusta ei saatu aikaiseksi. Siten uusi vapaavaihtoilla käytävä kauppa tuli eteen yllättäen. Metsäteollisuus odotti selkeästi Venäjän uuden hallinnon jatkavan clearing-kaupankäynnin mahdollistavaa lainsäädännön asettamista.

¹²⁶ Elka, yksikkö #2728:544, Kertomus Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton toiminnasta vuodelta 1991, 33-34.

¹²⁷ Elka, yksikkö #2728:544, Metsäteollisuus, Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto, Toimintakertomus vuodelta 1992, 1.

3.3 Suomen ja Neuvostoliiton runkosopimuksen jälkeinen aika

Suomen ja Venäjän Federaation välillä allekirjoitettiin 20.1.1992 sopimus maiden välisestä kaupasta ja taloudellisesta yhteistyöstä. Sopimus astui voimaan 10.8.1992 ja korvasi siten Suomen ja Neuvostoliiton välisen vuoden 1947 kaupallisen perussopimuksen, ja muut kauppaan liittyvät sopimukset.¹²⁸ Kaupan osalta sopimus kattoi teollisuustuotteiden kaupan (pois lukien HS 1-24¹²⁹ elintarvikkeet ja maataloustuotteet) ja se pohjautuu kansainvälisen kaupan yleisesti käytössä oleviin määräyksiin ja sääntöihin mukaan lukien GATTin säännöt ja määräykset. Sopimuksen toteutumisen seuraamista varten perustettiin hallitusten välinen Suomalais-venäläinen taloudellinen yhteistyökomissio. Samanaikaisesti allekirjoitettiin sopimus lähialueiden yhteistyöstä.¹³⁰ Siten Venäjä avautui ja vapautti markkinansa ulkomaalaisille yrityksille.¹³¹

Metsäteollisuuden keskusliitto koki Venäjän uudet talousuudistukset pääasiallisesti positiivisiksi, mutta niiden vaikutus viennin tasoon jäi keskusliiton mukaan edelleen matalaksi. Venäjän talousuudistus käynnistyi hintojen vapauttamisella helmikuussa 1992. Uudistuksen pyrkimyksenä oli tehdä Ruplasta sekä sisäisesti että ulkoisesti täysimääräisesti vaihdettava. Talousuudistukseen liittyi vuoden 1992 alusta voimaan tullut yksityistämishjelma. Venäjän parlamentti hyväksyi joulukuussa uuden tullilain, joka mahdollisti tuonti- ja vientitullien joustavan muuntamisen sisäisten hintojen ja ruplan vaihtokurssin muutosten mukaisesti. Venäjä tarkasti sekä vienti- että tuontitullit vuosittain vuodenvaihteessa.¹³² Kaupan taso pysyi silti edelleen vuonna 1992 matalana. Venäjän osuus Suomen kokonaisviennistä oli 2,8 %. Metsäteollisuuden tuotteita vietiin 155 milj. markan arvosta.¹³³ Silti vienti näytti jatkavan laskuaan. Vuoden 1992 aikana saavutettiin metsäteollisuuden mukaan pohja Suomen ja Venäjän välisessä kaupassa.¹³⁴

¹²⁸ Elka, yksikkö #2728:544, Metsäteollisuus, Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto, Toimintakertomus vuodelta 1992, 17.

¹²⁹ “Harmonoidun järjestelmän nimikkeistö (HS-nimikkeistö) on Maailman tullijärjestön (WCO) julkaisema kansainvälinen kauppatavaroiden tavarankuvaus- ja koodausjärjestelmä.” Tulli s.a.

¹³⁰ Metsäteollisuus, Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto, Toimintakertomus vuodelta 1992, 18.

¹³¹ Rautava 1998, 2-3.

¹³² Mm. Lehtikuitupuusta ei peritty tullia vuonna 1992 ja se säilyi edelleen tullittomana. Elka, yksikkö #2728:544, Metsäteollisuus, Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto, Toimintakertomus vuodelta 1992, 18.

¹³³ Elka, yksikkö #2728:544, Metsäteollisuus, Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto, Toimintakertomus vuodelta 1992, 18.

¹³⁴ Elka, yksikkö #1718:64, Metsäteollisuus, Toimintakertomus vuodelta 1993, 21.

Selkeä nousu alkoi Metsäteollisuuden Keskuliiton mukaan vuoden 1993 aikana sekä kokonaiskaupassa että metsäteollisuuden viennissä.¹³⁵ Aiemman bilateraalisien kaupankäynnin lopulla Venäjän neuvostovaltiolle vientiä harjoittavia yrityksiä Suomessa oli n. 1000, vuoteen 1993 se oli kasvanut jo yli 2000.¹³⁶ Metsäteollisuuden osuus Suomen kokonaisviennistä oli 5,3 % osuuteen.¹³⁷ Suomi otti käyttöön kaupantullit Venäjän kanssa 15.2.1993. Esteitä kaupankäynnin tasaiselle kehittymiselle olivat Venäjän jatkuvat muutostilassa olevat tuonti- ja vientitullit, vientimaksut ja -kiintiöt. Metsäteollisuuden keskusliiton mukaan voimakkaasti nousseet rautatiekuljetustaksat aiheuttivat häiriöitä raakapuun tuonnille.¹³⁸

Venäjän integroitumista maailman kauppapoliittiseen yhteisöön edisti HS-nimikkeistöön perustuva tullitariffin valmiiksi saaminen. Vuosikertomuksessa mainittiin ensimmäisen kerran Venäjän ja EU:n väliset neuvottelut kumppanuus- ja yhteistyösopimuksesta, joiden lopullinen päämäärä Venäjällä oli 1990-luvun alkuvuosina saavuttaa vapaakauppasopimus EU:n kanssa.¹³⁹ Vuosikertomus nosti esille 23.7.1993 annettua asetusta Venäjän Federaation metsien vuokrauksesta, sekä 28.10.1993 annettuun maareformiin liittyvä presidentin asetus viljelysmaan yksityisomistuksesta.¹⁴⁰

Niin viennin kuin tuonnin kerrottiin saavuttaneen voimakasta nousua, mutta sitä osin varjosti Venäjän kustannusrakenne, yritysten valuuttatarpeet ja nopea hajautuneen vientijärjestelmän markkinahäiriöt.¹⁴¹ Sahatavaran ja sanomalehtipaperin tuonti olivat olleet voimakkaassa kasvussa vuoden 1993 aikana. Venäjän paperin tuonti viisinkertaistui edeltävään vuoteen verrattuna, sanomalehtipaperi lähes kymmenkertaistui.¹⁴²

Vuosi 1994 oli metsäteollisuudelle paras vuosi Idänkaupan loppumisen jälkeen.¹⁴³ Vienti kasvoi määrältään 13,5 % ja arvoltaan 14 %.¹⁴⁴ Lisäksi Suomen kauppa Venäjän kanssa lähti uuteen

¹³⁵ Elka, yksikkö #1718:64, Metsäteollisuus, Toimintakertomus vuodelta 1993, 21.; Kasvua lisääviä merkittäviä tekijöitä olivat markan devalvointi syksyllä 1991 ja kellumis päätös 1992. Rautava 1998, 7.

¹³⁶ Rautava 1998, 7.

¹³⁷ Elka, yksikkö #1718:64, Vuosikertomus kuvaili ulkomaankaupan olosuhteita Venäjällä tempoileviksi. Metsäteollisuus, Toimintakertomus vuodelta 1993, 21.

¹³⁸ Metsäteollisuus, Toimintakertomus vuodelta 1993, 21.

¹³⁹ Elka, yksikkö #1718:64, Metsäteollisuus, Toimintakertomus vuodelta 1993, 21.

¹⁴⁰ Elka, yksikkö #1718:64, Metsäteollisuus, Toimintakertomus vuodelta 1993, 21.

¹⁴¹ Elka, yksikkö #1718:64, Metsäteollisuus, Toimintakertomus vuodelta 1993, 21.

¹⁴² Elka, yksikkö #1718:64, Metsäteollisuus, Toimintakertomus vuodelta 1993, 21–22.

¹⁴³ Tosin osa noususta oli ostajien varautumisesta tulevaan hinnan nousuun. Elka, yksikkö #1718:64, Metsäteollisuus, Toimintakertomus vuodelta 1994, 1.

¹⁴⁴ Elka, yksikkö #1718:64, Metsäteollisuus, Toimintakertomus vuodelta 1994, 1.

nousuun vuoden 1992 romahduksen jälkeen, vaikka tilanne oli maassa edelleen epävakaa. Nousua metsäteollisuuden viennissä oli edelliseen vuoteen 118 % (liki 700 milj. markkaa). Lisäksi Suomen viennin osuus Venäjällä nousi vuodesta 1993 8,7 %:iin.¹⁴⁵

Maksuliikennettä oli vaikeuttanut riittämätön tieto Venäjän pankkijärjestelmän kehittymisestä, sekä pankkien luotettavuuden tarkistamiseen liittyvistä ongelmista. Venäjän säädöspohja osoittautui yhtä liikkuvaksi kuin edellisvuonna esimerkiksi lisenssoitavien ja strategisten tuotteiden vientikiintiöinnissä ja Venäjän tuontitullitasojen korotuksissa, sekä korototuksia jälleen lykättäessä.¹⁴⁶

Taluskomissio kokoontui jälleen yhteiskokouksessa 10.-13.10.1994. Lisäksi järjestettiin kauppaja- ja investointiryhmien kokoukset. Yhteistyökommision asialistalla oli kysymyksiä, jotka liittyivät kaupan ja talousyhteistyön yleistilanteeseen, valuutta- ja luotto- ja rahoituskysymyksiin, alueyhteistyöhön ja yritystason yhteistyön kehittämiseen. Venäjän edustajan mukaan Venäjän vero- ja investointipolitiikka sekä tullilainsäädäntö olivat muutoksien tarpeessa. Muutoksista oli jo tehty ministeriön ehdotukset hallitukselle.¹⁴⁷ Kokouksessa Metsäteollisuutta erityisesti ongelmakohtia olivat nopeasti muuttuvat tullit, työkalu- ja väliaikainen verotus, raaka- ja puuntuontia vaikeuttavat rautatie- ja rautatie- ja yhteisyritysten ratkaisematon verosakkokysymys.¹⁴⁸

Venäjän ja EU:n välinen yhteistyösopimus (PCA) saatiin vuoden 1994 puoleen väliin mennessä neuvoteltua valmiiksi ja presidentti Jeltsin allekirjoitti sopimuksen Korfun huippukokouksen yhteydessä 23.6.1994. Sopimusta viivästyttivät kysymykset Venäjän uraanikaupasta sekä EU-maiden pankkien kohtelusta Venäjällä. Neuvoteltu sopimus loi Metsäteollisuuden mukaan puitteet yhteistyölle vuoden 1997 loppuun asti, minkä jälkeen olisi mahdollisuus neuvotella vapaakauppasopimuksesta. Sopimuksen mukaan EU poisti määrällisesti rajoitukset tuonnilta Venäjältä eräitä tekstiili- ja terästeollisuuden tuotteita lukuun ottamatta. Sopimus oli Metsäteollisuuden mukaan epäsymmetrinen, koska Venäjä sai osittain rajoittaa tuontia EU-maista ja säilyttää korkeamman tuontitullit. Sopimus sisälsi turvalausekkeen

¹⁴⁵ Tosin sanomalehtipaperin tuonti pysähtyi 16 662 tonniin, joka merkitsi lähes 15 % laskua. Elka, yksikkö #1718:64, Metsäteollisuus, Toimintakertomus vuodelta 1994, 26.

¹⁴⁶ Elka, yksikkö #1718:64, Metsäteollisuus, Toimintakertomus vuodelta 1994, 26.

¹⁴⁷ Elka, yksikkö #1718:64, Metsäteollisuus, Toimintakertomus vuodelta 1994, 26–27.

¹⁴⁸ Elka, yksikkö #1718:64, Metsäteollisuus, Toimintakertomus vuodelta 1994, 27.

markkinahäiriöitä vastaan. Sopimus poisti esteet pääomaliikeille ja pyrki lisäämään ulkomaisia investointeja Venäjälle.¹⁴⁹

Venäjänkaupan ongelmat jatkuivat vuoden 1992 ja 1993 ajan tullien, lainsäädännön ja maksujen muutoksina ja ennakoimattomuutena. Alkuvuodesta 1992 Suomen vienti koki pohjan Venäjän kaupassa, mutta sen jälkeen alkoi pikkuhiljaa toipua, lisäksi markkinoille tuli uusia yrityksiä. Lopulta vientiyritysten määrä tuplaantui muutamassa vuodessa. Venäjän kaupan alkuvuosia varjosti myös neuvostosaatavien viipyminen, jolloin Suomen oli pakko turvautua kovempiin ukaaseihin metsäteollisuuden puolelta. Joidenkin lainuudistusten nähtiin lisäävän markkinapotentiaalia, mutta pääosin kauppa oli hyvin epävakaa. Silti kaupan nähtiin olevan tärkeä osa liiketoimintaa. Venäjältä tuotiin raaka-aineita ja vietiin sen jälkeen jatkojalostetut tuotteet takaisin Venäjälle. Vuoden 1993 aikana alkoi EY:n osuus Suomen ulkomaankaupassa näkymään selkeämmin lähteissä ja siten neuvotteluiden siirtyminen EY:n alaisuuteen.

¹⁴⁹ Elka, yksikkö #1718:64, Metsäteollisuus, Toimintakertomus vuodelta 1994, 27.

4. Johtopäätökset

Venäjän uudistukset lähtivät Washingtonin konsensuksen hengessä liikkeelle kaupan vapauttamisen kautta ja siten sisäinen lainsäädäntö jäi jälkeen. Mikä myöhemmin mielestäni näkyi ongelmana esimerkiksi verotuksen tehostamisessa, josta myös IMF huomautti Venäjälle. Vaikka puitteita siirtymätalouden vakaaseen kehittymiseen ei ollut, uskottiin vahvasti doktriinien luovan Venäjästä lopulta vakaan ja GATT:n valmiin markkinatalousmaan 1990-luvun aikana. 1990-luvun alussa käytiin ripeässä sopimuksia tahdissa läpi ja sopimuksia otettiin nopealla tahdilla käyttöön, kuten aiempi vuoden 1947 kaupallinen perussopimus ja EU:n käyttöön ottama PCA sopimus, joka noudatti PTA:n runkoa Venäjän osalta. Venäjän valtio päätyi kaikkien uudistustensa kanssa vuosittain arvioimaan ulkomaankaupantilanteen, joka näyttäytyi Metsäteollisuuden Keskusliiton näkökulmasta hyvin poukkoilevalta. Poukkoilu vaikeutti kauppakumppanin ennakoitavuutta.

Venäjän kaupan kehittyminen 1990–1994 Suomen kanssa oli erittäin vaiherikas ja sattui sopivasti runkosopimuksen vaihtumisen aikaan. Suomessa vahva optimismi näkyi runkosopimuksen viemisenä eteenpäin. Idänkaupan runkosopimusten jatkaminen oli osoittanut viimeisen kahden kierroksen aikana vaikeuksien merkkejä. Ongelmaksi muodostui Suomen haluttomuus ostaa Neuvostoliitosta tavaroita, joten Neuvostoliitosta tuotiin lähinnä raaka-aineita ja vastaavasti takaisin Neuvostoliittoon vietiin jalostettuja tuotteita. Neuvostoliitto oli ostanut 1980-luvulla enenevässä määrin tulevien kierrosten kiintiöistä etukäteen, joka johti lopulta Suomen Pankin lainajärjestelyihin, jotta vientiä pystyttiin jatkamaan. Lopulta Neuvostoliiton romahdettua koko järjestely jäi hieman tyhjän päälle ja saatavat periytyivät Neuvostoliitolta Venäjälle. Muutokset tapahtuivat hyvin nopeasti, koska niin yritykset kuin valtion hallinto pyrkivät ylläpitämään taloudellisen tilanteen vakautta.

Venäjän kauppaan siirtyminen metsäteollisuuden kattojärjestön näkökulmasta loi mielenkiintoisen näkökulman vallan vaihtumisen vaikuttamisesta kaupankäyntiin syvemmillä tasolla. Samalla valottaen miten sopimukset, lainsäädäntö ja kansainvälisen kaupan sopimukset näkyivät yritysten toiminnassa lyhyelläkin aikavälillä. Selkeästi myös saatavien iso määrä lisäsi yritysten ahdinkoa. Olin silti hyvin yllätynyt keskusjärjestön positiivisesta sävystä liittyen

kaupan kehitykseen koko vuosikymmenen vaihteen ajalta. Mielestäni mielenkiintoinen näkökulma ja osa-alue oli Suomen Metsäteollisuuden keskusliiton vuosikertomusten painotuksen, termien ja osuuksien koon muutokset vuosien varrella. EY oli vuoden 1989 kertomuksessa hieman sivuroolissa. Toki kehityksestä raportoitiin paljon, mutta Neuvostoliiton osuus oli selkeästi keskiössä. Tilanteen muovautuessa EY:n palstatila lisääntyi ja Venäjän kauppa jäi sivuun. 1991 toimintakertomuksessa puhuttiin vielä Neuvostoliitosta ja 1992 toimintakertomus käsitteli Venäjän kauppaa.

Merkittäviä huomioita mielestäni ovat esimerkiksi Idänkaupan loppumisen yllättävyys, joka selkeästi tuli esille lähteissä. Esimerkiksi hallituksen neuvotteluiden jatkuessa ihan viime metreille uudesta vuoden 1995 - 2000 runkosopimuksesta. Toinen mielenkiintoisena kokemani asia on painotus Suomen valtion pyrkimyksessä pitää idänkauppaa pystyssä esimerkiksi ottaen Suomen pankin lainat osaksi clearing-kauppaa. Neuvostoliittolaisen osapuolen kokiessa clearingin olevan mahdotonta jatkaa enää kovin pitkään. Tämän tyylinen kaupan keinotekoinen ylläpito osin mielestäni väärästi Suomen viennin kehitystä ja johti konkurssiin, koska taloustieteellisestä näkökulmasta rakenteita oli ylläpidetty keinotekoisesti.

Kauppasopimuksen käyttöönottoa pohdittaessa olisi järkevää tarkastella myös venäläisiä lähteitä ja asiakirjoja, mutta niihin käsiksi pääseminen on hankalaa. Sen seurauksena tämän tutkielman tulkinta on nyt täysin suomalaislähteiden ja tilanteen tulkittamisen varassa. Tämä mielestäni olisi tärkeä tutkimuksen kohde, jotta saisimme tasapainoisemman kuvan miten eri tilanteet nähtiin osapuolten välillä. Oliko esimerkiksi Suomen tuonti tai suomalaisyritysten vienti esillä ollenkaan. Mitä Venäjällä pidettiin merkittävänä valtion tulevaisuudelle? Tutkielman lähdemateriaaliksi olisi ollut hyvä hakea lisää lähteitä ulkoministeriöstä liittyen lausuntoihin ja muistoihin neuvostokaupan siirtyessä Venäjän kauppaan. Saara Matala oli Pro gradu-tutkielmassaan käyttänyt laajasti niitä lähteitä.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus:

ALKUPERÄISLÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Elinkeinoelämän keskusarkisto (ELKA)

Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton pöytäkirjat vuosilta 1985-1992, yksikkö #2728:544. Suomen Elinkeinoelämän keskusarkisto, Elka. (s.n.)

Metsäteollisuus ry:n toimintakertomukset vuosilta 1993-1994, yksikkö #1718:64. Suomen Elinkeinoelämän keskusarkisto, Elka. (s.n.)

TIEDONANNOT

HE 93/1997vp, Hallituksen esitys eduskunnalle. 1997.

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_93+1997.pdf (viitattu 9.3.2018) (s.n.)

OECD (2011), OECD Economic Surveys: The Russian Federation 1995, OECD Publishing, Paris.

<http://dx.doi.org.libproxy.helsinki.fi/10.1787/9789264167032-en> (viitattu 31.12.2017)(s.n.)

MEMO/11/104, Press release. The EU-Russia Partnership – basic facts and figures, European Commission Press release database, Brussels 2011.

http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-104_en.htm (viitattu 31.12.2017)(s.n.)

IP/94/565, Press release. Russia and European Union Reach Historic Agreement to Deepen Trade and Political Ties, European Press release database, Brussels, (22.6.)1994.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-94-565_en.htm (viitattu 31.12.2017) (s.n)

Vänskä, Antti. UM2009-01553, EU2006/1140: Perusmuistio, Ulkoasiainministeriö, Venäjän yksikkö, ITÄ-10, 2009.

AIKALAISJULKAISUT

Christensen, Benedicte Vibe. The Russian Federation in transition : external developments, occasional paper. International Monetary Fund, Washington DC, 1994.

Kivikari, Urpo. Hansan perilliset, Itämeren talousalue. Keuruu 1996.

Orlov, Vladimir. Oikeudellisia ongelmia suomalaisten ja venäläisten yritysten välisissä sopimuksissa. Julkaisussa Suomen lähialueet, Yrittäjänä lähialueilla 1/1997. Tilastokeskus/International Business Statistics, Helsinki 1997.

Rautava, Jouko. Venäjän ulkomaankaupan rakennemuutos. Julkaisussa Suomen lähialueet, Lähialueet kauppakumppanina 3/1998. Tilastokeskus/International Business Statistics (IBS), Helsinki 1998.

Rautava, Jouni. Euroopan unionin ja Venäjän välinen kumppanuus- ja yhteistyösopimus : Näkökohtia Suomen kannalta; 9/1994. Julkaisussa Idäntalouksien katsauksia. Review of Economics in Transition (Bofit: 1992–1999). Suomen Pankki 1994.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:bof-201408113045> (viitattu 5.5.2019)

Sutela, Pekka. SEV-yhteistyö vailla tuloksia ja tulevaisuutta. Sarja B 69 Series. ETLA, Helsinki, 1991.

Sutela, Pekka. Neuvostoliiton hajoamisen taloudelliset aspektit. Julkaisussa Idäntalouksien katsauksia. Helsinki, Suomen Pankin Siirtymätalouksien tutkimuslaitos BOFIT 1992.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:bof-201507151334> (viitattu 5.5.2019)

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Eloranta, Jari ja Ojala, Jari. Converta – A Finnish Conduit in the East-West Trade, teoksessa East – West Trade and the Cold War, toimittaneet Eloranta, Jari ja Ojala, Jari. 169–199. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston painotalo 2005.
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/13424/9513921786.pdf?sequence=1> (viitattu 8.5.2021)

Gel'man, Vladimir; Marganiya, Otari ja Travin, Dmitry. Reexamining Economic and Political Reforms in Russia, 1985 –2000. Generations, Ideas and Changes. Lexington Books, London 2014.

Haukkala, Hiski. the EU - Russia strategic partnership: the limits of post-sovereignty in international relations. Taylor & Francis Group 2010.

Hirvensalo, Inkeri ja Sutela Pekka. Rahat pois bolševikeilta, Suomen kauppa Neuvostoliiton kanssa. Kustannusosakeyhtiö Siltala, Helsinki 2017.

Marchetti, Juan A. ja Martin, Roy (toim.). Opening Markets for Trade in Services, Countries and Sectors in Bilateral and WTO Negotiations. Cambridge University Press, New York, 2009.

Matala, Saara. Idänkaupan loppu – Suomen ja Neuvostoliiton välinen erityinen kauppasuhte ja Suomen kauppapolitiikan odotushorisontti sen purkautuessa 1988–1991. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. Helsinki, 2011.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/26111/Matala_idankaupan_loppu.pdf (viitattu 8.5.2021)

The Oxford Handbook on Russian Economy, edited by Michael Alexeev and Shlomo Weber, 2013.

<https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199759927.001.0001/oxfordhb-9780199759927> (viitattu 5.5.2019).

Åslund, Anders. Building Capitalism, the Transformation of the Former Soviet Bloc. Cambridge University Press, USA, 2002.

Åslund, Anders. How Capitalism Was Built, the Transformation of Central and Eastern Europe, Russia and Central Asia. Cambridge University Press, USA, 2007.

MUUT LÄHTEET

Jensen-Eriksen, Niklas. The Northern Front in the Technological Cold War Finland and East-West Trade in the 1970s and 1980s. Julkaisussa Journal of Cold War Studies 21 (4): 150–174. Online ISSN 1531-3298, 2019. <https://direct.mit.edu/jcws/issue/21/4> (Viitattu 10.5.2021).

CFAO 36-56. Kanadan puolustusministeriö. Export controls over strategic and military goods. https://web.archive.org/web/20050207085635/http://www.admfincs.forces.gc.ca/admfincs/subjects/cfao/036-56_e.asp (viitattu 10.5.2021) (s.n.)

Nikitin, Minna. Pariisin klubi. Valtiovarainministeriö.

<https://vm.fi/kansainvaliset-rahoitusasiat/pariisin-klubi> (viitattu 8.5.2021) (s.a.)

Suomen Moskovan suurlähetystö. Suomi ja Venäjä, kahdenväliset suhteet.

<https://finlandabroad.fi/web/rus/kahdenväliset-suhteet> (s.n.) (viitattu 4.4.2021) (s.a.)

Tulli. HS-nimikkeistön muutokset.

<https://tulli.fi/tietoa-tullista/tullin-toiminta/hs-nimikkeiston-muutokset> (viitattu 2.5.2021) (s.a.)

WTO. About WTO, Understanding the WTO: Basics, What is the World Trade Organization?
Simply put.

https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact1_e.htm (viitattu 30.11.2020) (s.n. & s.a)